

## JELENA DEMAJO

Sećanje na nebrojene žrtve nemačkog fašizma u prošlom ratu oživljuje pred našim očima niz divnih likova javnih radnika koji su u našoj zajednici delali u svim pravcima. Njihov tragičan nestanak duboko tišti i teško se podnosi. Naša uža zajednica u kojoj je iza rata jedva svaki deseti ostao živ, a u kojoj je do rata snažno bujao društveni život, ostala je bez svoje pokretne snage, jer je najveći broj ljudi koji su uzimali aktivnog učešća u tom radu stradao. A u tom radu značajan deo su imale žene, okupljene u svojim društvima, zahvatajući razna područja javnog života. Među njima se po svom značaju izdvaja Jelena Demajo.

Svojim uticajem, a poglavito ličnim primerom, bila je direktni ili indirektni pokretač celokupne aktivnosti žena u našoj sredini. Kroz sav taj rad provlači se težnja za naprednijim shvatanjima i boljim načinom života. A za doba u kome padaju prvi počeci njenog rada bilo je to nešto novo i smelo i nailazilo je na nedovoljno razumevanje pa i otpor, jer patrijarhalni nazor na život koji je tada među našim svetom vladao nije se dao lako menjati.

U takvoj sredini rođena je 1876 Jelena Demajo. U to vreme po kućama se govorilo isključivo španskim jezikom, a devojkama i ženama nije se dozvoljavalo kretanje van uskog porodičnog kruga. Među prvima iz generacije koje su po završetku osnovne škole nastavile školovanje, bila je i Jelena Demajo. Završila je Višu devojačku školu, u ono doba jedinu koja je ženskoj deci otvarala put za državnu službu. Po završetku škole bila je postavljena za učiteljicu osnovne škole dunavskog kraja. U svakodnevnom dodiru sa decom u njoj se još više učvrstilo uverenje da i ženskoj deci treba omogućiti da steknu znanja i da se duhovno razvijaju kao i muška deca. Posle svoje rane udaje prestaje njena delatnost učiteljice, ali se ona odmah uključuje u rad Jevrejskog ženskog društva. Saradnja ove mlade školovane žene mnogo je značila za društvo i ona je ubrzo bila izabrana za sekretara. Njenim uticajem Jevrejsko žensko društvo, koje je osnovano sa ciljem da pomaže siromašne porodilje i bolesnice, proširuje svoju humanu delatnost i na pomoć siromašnoj deci.

Oko 1905 Društvu počinju sve više prilaziti mlađe savremenije žene, koje su prošle kroz školu. U njima Jelena Demajo nalazi saradnice koje su prihvatile njeno naprednije shvatanje da je stvarna pomoć — osposobljavanje za život. Ona predlaže osnivanje ženske zanatske škole u kojoj bi se ženska deca poučavala, pored ručnog rada, krojenju i šivenju odela i rublja. Predlog nije mogao odmah da se ostvari zbog konzervativnijih elemenata u Društvu koji su se na to teže odlučivali. U međuvremenu izbija Balkanski rat koji prekida dotadašnji rad Društva. Aktivnost žena usmerava se na potrebe koje su ratni događaji iziskivali. Otvaraju se radionice za šivenje rublja za potrebe vojnika i ranjenika. Osim toga, članice rade kao dobrovoljne bolničarke, u kuhinjama, i nose ponude ranjenicima.

Iza tog rata život se osetno izmenio. Pobedonosni završetak rata proširio je državu, ali su se osećali neminovni tragovi rata. Ostao je veći broj udovica i siročadi i nezbrinutih porodica. I tada se još jasnije videlo od kolike je potrebe da se i žena osposobl za životnu borbu i za privredivanje; ona je sad morala da izađe iz uskog kruga kuće i da se uhvati u koštac sa životem, a za to ju je trebalo uputiti i spremiti. Jelena Demajo ponovo pokreće pitanje otvaranja ženske zanatske škole. No uskoro posle završetka Balkanskog rata, 1914 izbija Prvi svetski rat. Tako je ta zamisao i želja morala ponovo biti odgođena, i tek posle oslobođenja i prekida od pet godina, društveni rad se nastavlja. Dotadašnja predsednica Neti Leonović usled bolesti se povlači sa svog položaja, a na njeno mesto bude izabrana Jelena Demajo. Ona unosi nov duh i življi elan u rad. Njen uticaj bio je od velikog značaja za delatnost Društva, jer je ona umela da sagleda probleme koji su se javljali i da usmeri rad ka njihovom rešavanju.

Odmah se otvara ženska zanatska škola, a time se, istovremeno, delatnost Društva proširuje i na socijalno polje rada. Za otvaranje takve škole društvo nije imalo materijalnih sredstava. Trebalo je dobiti prostorije i nameštaj, a naročito šivaće mašine. Trebalo je ubeđivati u potrebu osnivanja takve škole da bi se dobila pomoć i da bi nadležni postavili stručne učiteljice. Sve je to savladala Jelena vera u potrebu takve škole i zato je u tome i uspela. A da bi deci proširila usko znanje stečeno u osnovnoj školi, Jelena Demajo organizovala je predmetnu nastavu koju je u početku sama vodila. Docije je to još dopunila časovima pevanja i gimnastike. Sa koliko je ljubavi razvijala rad te škole vidi se iz toga kako je postepeno proširivala obim onog što se deci u njoj pružalo. Uvela je poučna predavanja iz istorije i higijene. Vodeći računa da su školu pohađala mahom siromašna deca, a da bi im dala više volje i potstreka za rad, davana im je trećina, odnosno polovina zarade od izrađenog posla. Osim toga ona je kroz tu školu bila stalno u vezi sa porodicama kojima je trebala pomoć. Poznavala je skoro svaku takvu kuću i prilike u njoj i znala kakvu je pomoć trebalo pružiti. Da bi doprinela poboljšanju uslova pod kojima je živelo naročito naš

siromašni svet, ne samo zbog oskudice već dobrim delom i zbog zaostalosti i neznanja, ona je organizovala predavanja javnih radnika iz raznih oblasti, a najviše iz zdravstvene. Tako su žene često primitivnijih shvatanja poučavane higijenskom načinu života.

U sveukupnom radu Jevrejskog ženskog društva ogleda se donekle i kulturno-socijalni razvoj naše jevrejske sredine. Nije bilo akcije javnog karaktera u kome ono nije saradivalo, a duša tog rada bila je Jelena Demajo. Pokretačka snaga njenog rada bila je ne samo njena visoko razvijena svest, već i njeno toplo srce koje je uvek bilo spremno da pomogne. Kult rada koji je nju ispunjavao prenosila je i na svoje saradnice, ne rečima, već delom. Njen primer je snažno delovao, na njemu su se vaspitale tolike sjajne radnice na javnom polju. Imena žena kao Sara Koen, Matilda Baruh, Fani Koen i tolikih drugih koje su doživele istu tragičnu sudbinu kao i ona, jesu rečiti primer kako je ona umela da prenosi ljubav za rad na opštem dobru i da odgaja i priprema generacije koje su pristizale.

Kad je Jevrejsko žensko društvo 1924 proslavilo pedesetogodišnjicu postojanja, ona je, u Spomenici koja je tom prilikom štampana, iz oskudne društvene arhive, čiji je jedan deo nosila u svom najranijem sećanju, dala prikaz rada društva od njegovog osnivanja i odala zasluženno priznanje pregnućima prvih osnivačica i svih saradnica proteklog perioda. Spomenicu je obogatila i svojim prilogom „O kulturnom razvoju jevrejske žene u Srbiji“, koji je od velike vrednosti za upoznavanje tog razvoja i naše prošlosti.

Značajan datum pedesetogodišnjice društva nije bio samo manifestacija i pregled dotadašnjeg rada i postignutih uspeha, već je obeležen i osnivanjem Saveza ženskih jevrejskih društava. Pripremajući proslavu, Jelena Demajo je istovremeno radila i na osnivanju tog Saveza za kojim se osećala potreba, jer su se žene u novooslobodenim krajevima našle u novoj sredini, u sklopu nove države. Trebalo ih je približiti duhu zemlje i naroda. Jačom povezanošću u Savezu međusobnim izveštavanjem i bližim upoznavanjem, potsticao se njihov rad i proširivala opšta delatnost jevrejskih ženskih društava u zemlji. Tako je pedesetogodišnja proslava obeležena i jednom novom značajnom tekovinom. Za rad na osnivanju Saveza ona je odlikovana ordenom sv. Save. Savez je docnije postao i članom Jewish Counsel of Women, te je preko ovog širokog foruma žena bio povezan i sa radom na opštem dobru jevrejskog naroda.

Njena stalna i najveća briga bila su deca, najveće blago i budućnost svakog naroda. Da bi im za snaženje njihovog zdravlja omogućila oporavak na moru ili brdima, ona predlaže da se osnuje ferijalna kolonija i apeluje na majke da upisuju svoju decu za članove te kolonije, kako bi se stvorila potrebna materijalna sredstva. Taj rad je tako svesrdno prihvaćen da je već 1926 kupljena

kuća u Prčnju, u Bcki Kotorskoj, za dečje oporavilište „Karmel”. Da bi se dom što pre uredio, ona je celo vreme provela tamo, nadgledajući i ubrzavajući radove na njegovom uredenju.

Kroz rad ferijalne kolonije uradila je mnogo za poboljšanje dečjeg zdravlja. Ali ona je znala da treba stvoriti uslove koji će za razvoj dece biti od trajnije vrednosti. Jer ta deca su živeći preko cele godine u lošim prilikama, brzo trošila rezerve koje su za mesec dana boravka na moru sticala. Prvi korak ka tom cilju bila je Ferijalna kolonija. Ali taj korak valjalo je dopuniti drugim od još većeg značaja. Sad je društvo počelo da skuplja sredstva za podizanje jednog većeg objekta, doma ili bolnice. Najzad je došao momenat da se taj cilj ostvari. Jelenina zamisao je bila da podigne



Jelena Demajo na osvećenju Dečjeg doma Jevrejskog ženskog društva, za vreme govora dr Davida Albale

obdanište za decu koja kod svojih kuća nisu mogla da imaju ni najosnovnije uslove za pravilan razvoj. Trebalo je da im taj dom pruži ono što im kuća nije mogla dati, a usto da utiče i na njihovo pravilno vaspitanje. Tom poslu posvetila je svu svoju snagu, brigu i iskustvo kojim je obilovala, jer je trebalo da dcm zadovolji ne samo potrebe moderne zaštite dece već i potrebe proširenog kulturnog rada društva i da postane žarište tog mnogostrukog rada. To je bio zamašan posao od velikog značaja za celokupan budući razvoj društva.

Dom je završen 1938. Njegovo otvaranje bio je dan velike radošti dece za koju je građen i svih onih koji su radili na njegovom podizanju, a za Jelenu Demajo, koja je tome najviše doprinela, to je bila najlepša nagrada za uloženi trud. Spolja skromnog, jednostavnog izgleda, Dom je bio prostran, svetao, udoban i prijatan; čovek je osećao zadovoljstvo i radost kada je ulazio u njega. U njemu su bili smešteni obdanište za pretškolsku decu, trpeza za pretškolsku decu, ambulanta i lepo uređen dispanzer za majke i decu, kao i prihvatilište za decu u slučaju da majka oboli ili umre, te nema ko da se za dete u prvo vreme postara. Na gornjem spratu bila je velika sala sa pozornicom za priredbe, predavanja, čajanke i zabave, što je omogućilo življi razvoj društvenog života. U dispanzeru su u određene dane radili lekari raznih specijalnosti, što je za onaj kraj bilo od velike koristi.

Ali Jelena Demajo nije bila vezana samo za svoju užu zajednicu kojoj je toliko dala i za koju je toliko značila. Ona je svim nitima svoga bića i svojom ljubavlju bila vezana za zemlju u kojoj se rodila i koja ju je odgojila. Osećala je tu zemlju svojom i uzimala je najživljeg učešća u opštem strujanju njenog javnog života. Bila je ne samo učlanjena u mnogim društvima već je i aktivno saradivala u njima. Nije bilo akcije lokalnog ili opšteg značaja u kojoj nije lično ili preko Jevrejskog ženskog društva učestvovala i delala. Kada su 1936 propagirani kursevi za spremanje dobrovoljnih bolničarki svesrdno se odazvala, te su kurs završile ne samo ona i sve članice Uprave, već je radila i na tome da što veći broj naših žena pohađa te kurseve i sprema se za negu ranjenika u slučaju potrebe. Bila je član Uprave prvo Saveza ženskih društava, a zatim Ženske zajednice. Svojom vrednošću i svojim osobinama štekla je mnogo prijatelja, za koje su je vezivala srdačna osećanja.

Pored rada u mnogobrojnim organizacijama, ona je, tiho i skromno, i lično pomagala i olakšavala nevolje mnogima. O tome nikada nije nikome govorila, a ako se ipak nešto čulo, to je uvek bilo od onih kojima je pomoć ukazivala i koji su u njoj gledali svog najvećeg i najmilijeg prijatelja.

I tako neumorno, samopregorno, ona je nastavila da radi i u teškim danima velike tragedije stradanja. Čak i tada, za Dom koji je poslužio kao bolnica ili privremeno sklonište ispred groznih prilika logora na Sajmištu, ona je obilazila kuće, skupljajući posteljno rublje i drugo da bi bolnica koliko toliko bila snabdevena najpotrebnijim stvarima. Najzad je i ona došla da, izmučena i iscrpljena, leži u toj improvizovanoj bolnici, u Domu koji je njena velika ljubav sagradila. Iz toga Doma izvedena je na put tragičnog kraja. I taj njen kraj kao da je potvrda njene sraslosti sa sredinom u kojoj je živela, za koju je toliko radila i koju je osećala kao deo sebe same.

Zbog svega što je u toku svog života učinila uživala je nepodeljenu ljubav i poštovanje, puno priznanje i zahvalnost. A to je ujedno i najlepši spomenik koji je ona sama sebi podigla.